

Підгурний І. С.

кандидат мистецтвознавства, доцент
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ТИПОЛОГІЯ ТА АТРИБУТИКА ПАСПОРТУ ХУДОЖНІХ ФОТОГРАФІЙ МИХАЙЛА ГРЕЙМА

Анотація. Стаття присвячена розгляду особливостей паспорту, бланків та атрибутки, що використовувались для знімків подільського фотографа М.Й. Грейма.

Ключові слова: фотохудожник, вінтажна фотографія, бланк, паспорт, формат, декоративне оздоблення.

Аннотация. Пидгурный И.С. Типология и атрибутки паспорту художественных фотографий Михаила Грейма. Статья рассматривает особенности паспорту, бланков и атрибутки, которые использовались для снимков подольского фотографа М.Й. Грейма.

Ключевые слова: фотохудожник, винтажная фотография, бланк, паспорт, формат, декоративное обрамление.

Summary. Pidgurniy I.S. Typological and attribute of mats of artistic pictures of Michael Greym. The article is devoted to the study of mat, forms and attributes' peculiarities of Podilskyi photographer M.Y. Greim's photos.

Key words: photographer, vintagephoto, form, mats, format, decoration.

Постановка проблеми. Одна з основних функцій фотографії полягає у відкритті, фіксації та організації сприйняття різноманітних проявів людської культури. Ця функція сучасної фотографії цілком усвідомлена. Однією зі змін, що відбуваються у фотографії в останні десятиліття, є відкриття культури, як особливо і важливого виміру людського життя. Особливо це відчувається в гіпертрофованому інтересі фотографів до етнографічних мотивів, фіксації сільського екзотичного побуту, у пристрасі до зображення людей у національних костюмах, до сільської архітектури, в поетизації рукотворних, не відчужених технікою форм людської діяльності, у фіксації древніх зв'язків людини з землею і т. ін. Такі тенденції можна виявити у багатьох проявах фотографічної творчості взагалі. Вони встигли стати вже універсальними. Весь компендіум перелічених позицій можна спостерігати й у творчості Михайла Грейма. Особливу ланку займають фотографічні бланки, так звані паспорту знімків, що відігравали досить вагому роль у процесі представлення та оформлення фотозображень.

Мета даної статті – розглянути засоби подачі фотографічних композицій, специфіку типів форматів, що використовував Грейм у власній творчості та способи компонування світлин у фотоальбоми.

Виклад основного матеріалу. Велику роль ще за життя М. Грейма почали відігравати фотоальбоми, що зосереджували у собі образи людей, яких зафіксувала фотокамера. Фотоальбоми можна назвати сховищами родинної історії, котрі ретельно зберігаються і передаються з покоління до покоління. Існування фотоальбомів можна прослідкувати практично з моменту появи фотографій, попередниками яких були дагеротипи. Виконані в одному примірнику, нетривалі, що реагують на кліматичні зміни, вони користувалися популярністю лише у 1840-1850-х роках XIX ст. Їх місце в житлових приміщеннях, поряд з гравюрами й акварелями, невдовзі зайняли світлини. «Кабінетні», «макарт», «будуарні», обрамлені в овальні або прямокутні рамки, вони стояли на бюро і туалетних столиках, висіли на стінах, створюючи в інтер'єрі особливу атмосферу тепла і затишку. Фотографії меншого розміру – «мінйон», «візитні» – поміщались у спеціальні альбоми в саф'янових, шкіряних або картонних оправах, прикрашених тисненням чи накладками з металу, кістки, дерева. Іноді у товсті обкладинки монтувалися музичні скриньки.

Оформлення фотоальбомів залежало від естетичного смаку їх власників і приналежності до тієї чи іншої соціальної групи. Фотографії та альбоми 1870-1880-х років коштували досить дорого, але користувалися великою популярністю, як в середовищі аристократів, так й серед чиновників та купців. У 1890-х роках на фоні бурхливого розвитку фотографічної техніки фотознімки стали «забавками», «штучками», «сувенірами». Їх дарували один одному, нерідко розташовуючи на зворотній стороні або в одному з кутів знімку подарунковий надпис чи миле присвячення. У ці часи фотоальбоми стали невід'ємною частиною інтер'єру житлових приміщень. У них містилися фотографії, виконані не лише фотографами-професіоналами, але й аматорами. З часом фотоальбоми стали «річчю для руки», дуже звичною й милою.

Надійшла до редакції 29.08.2012

Втім, залишаючись предметами побуту, вони також виконували значну соціальну функцію: були не лише сховищами історії окремих сімейств і династій, але й невідомими творцями соціальної пам'яті великих груп населення. Ці речі, як показав час, – найбільш лаконічні й глибокі документи епохи, побуту, психології та естетики російського суспільства [8, с. 94 – 97].

Велику цінність становлять знімки Кам'янця, на яких зафіксовані види Старого міста до перебудови царською владою у 70-х роках XIX століття, а також зруйновані за часів становлення радянської влади у 20-30-х рр. XX ст. У 1901 році Грейм у власній друкарні випустив під своїм іменем альбом: «Види Каменца-Подольського». В альбомі вміщено 24 фотографії видів міста з написами російською і французькою мовами. М. Грейму належить також ще два видання: один альбом на 27 поштових листівок, другий – на 36 листівок. Обидва видання ідентичні з виданням 1901 року. Авторство встановлено з греймівськими фотографіями, які зберігаються у Лодзькому університеті в Польщі [7, с. 68]. Альбоми Михайла Грейма випускались у шкіряній палітурці з витисненими і позолоченими орнаментальними мотивами та заголовком-назвою, а також у картонній обкладинці, обтягнутою тканиною, на яку наносилася типографською фарбою назва та образотворчий елемент – стилізоване зображення кам'янецької фортеці. Нерідко на торцях картонок з наклеєними фотографіями Грейма можна побачити позолоту, яка додавала вишуканості виданню, бо золотий блиск проходив по всій товщині альбому.

Велику увагу М. Грейм приділяв різним типам формату власних фотографій та їх оформленню. Роздивляючись фотопортрети митця з фондів Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника, ми звертаємо увагу на деталі одягу, пози, зачіски людей, зображених на знімках, але не завжди помічаємо зворотню сторону – фотографічний бланк. Фотографічний бланк – це особливий світ, зі своєю мовою й символікою, де все не випадкове й підкорене суворим правилам. Фото-бланк – це своєрідний «послужний список» фотографа, де літографським способом надруковано його ім'я, назва ательє, адреса (з початку XX ст. вказували й номер телефону), нагороди і регалії, отримані володарем закладу на престижних виставках. Часто текст на бланку дублювався французькою мовою. На фотографіях М. Грейма підписи російською, польською, французькою, навіть подекуди німецькою мовами.

Вперше фотографічний бланк з'явився у 1849 році і став необхідним атрибутом для фотографів-професіоналів: на нього наклеювали позитивні відбитки, які прийшли на зміну дагеротипам. Бланки були за розміром дещо більше фотографій і не лише надавали їм, надрукованим на тонкому альбуміновому папері, вишуканого вигляду, але й слугували для їх збереження.

Спочатку для виготовлення бланків фотографи використовували білий, інколи кольоровий картон світлих тонів, обрізаючи його безпосередньо у майстерні. З часом попит на бланки значно зріс, почали з'являтися спеціальні майстерні, а пізніше й фабрики з виготовлення фотографічних бланків.

З 1860-х років літографи були завалені роботою з друкування рекламних фірмових текстів для бланків. У 1872 році у Петербурзі з'явилася фабрика з виробництва брістольського картону з власним

літографічним закладом, де відповідно до замовлення фотографа виготовлялися фірмові бланки з рекламним штампом ательє. Друк бланків здійснювався згідно зразків, і за індивідуальними рисунками фотографів. Михайло Грейм переважно замовляв картонні бланки блакитного кольору різної інтенсивності забарвлення у Варшаві в Л. Карпінського, що відображено на зворотній стороні деяких фотографій, котрі містять найбільш парадний, репрезентативний відбиток рисунка із регаліями фотографа. Можна стверджувати, що для різних світлин фотомитець використовував розмаїті тиснення на лицьовому та зворотному боці. На деяких портретних знімках, наприклад, портреті вчительки рукоділля Петрової Єлизавети Олександрівни (1879), зображено в центрі чотири медалі (дві великих і дві малих) на невеликому орнаментальному тлі, ліворуч – його ім'я та прізвище (MICHEL GREIM), праворуч – Кам'янець-Под. (KAMIENETZ POD.) (рис. 1) [2]. Медалі, зображені на бланку, розповідали про те, де й коли проводилися виставки, в яких брав участь чи був відзначений власник фотографічного закладу. Виставки, у яких брали участь фотографи, були розмаїті – фотографічні, політехнічні й навіть мануфактурні.

На інших знімках, наприклад, фото Малавської (1879) – під портретом розміщені прізвище та місто, середина пуста, а на зворотному боці в центрі – невеликий орнаментальний вензель, в якому напис: Фотографія, М. Греймъ в КаменецѢ Подольскомъ (рис. 2) [3]. На знімку чоловіка у військовому мундирі можна побачити, що поле між прізвищем і містом заповнено монограмою, що складається з перевитих літер М і G (рис. 3) [5].

Існували знаки, зображувати які можна було лише маючи спеціальний дозвіл. Наприклад, розмістити на власному бланку зображення державного герба Російської Імперії міг лише фотограф, удостоєний найвищого дозволу, котрий заслужив його корисною справою для суспільства. Двоголовий орел означав також, що власник ательє був постачальником двору його імператорської величності. Це правило стосувалося також зображення гербів іноземних держав або царюючих домів Європи. На репрезентативному графічному малюнку зворотного боку фотокартки, що зображує вчителя російської і латинської мови Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, надвірного радника Павла Івановича Барсова, можна побачити комплексну презентацію творчих досягнень М. Грейма (рис. 4). Композиція складається із шести переплетених стрічок, на яких зафіксовані основні віхи життя фотомитця: 1 – Товариство друкарів у Варшаві – 1848; 2 – Губернська типографія – 1852; 3 – Музей подільських лікарів – 1862; 4 – Імператорське географічне Товариство – 1875; 5 – Товариство шанувальників мистецтва – 1876; 6 – Краківська академія майстерності – 1876. На перетині стрічок розміщені герби міст, де відбувалися події: Варшави (сирена зі щитом і мечем), Кам'янця-Подільського (сонце), Кракова (коронована фортеця з білим орлом у брамі) та Києва (св. Архистратиг Михайл). Увінчує всю композицію вміщений на картці і розташований на тлі дубової та лаврової гілок, коронований двоголовий орел з державою і скіпетром – символ Російської імперії. У середині композиції містився напис французькою мовою: Photographie, Phototypie, Typographie, **PHOTOTYPO-**

Рис. 1. Медалі, зображені на бланку М.Грейма. [2].

Рис. 2. Варіант з фрагментом бланку М.Грейма де використаний його підпис [4].

Рис. 3. Монограма зображена на бланку М.Грейма. [5].

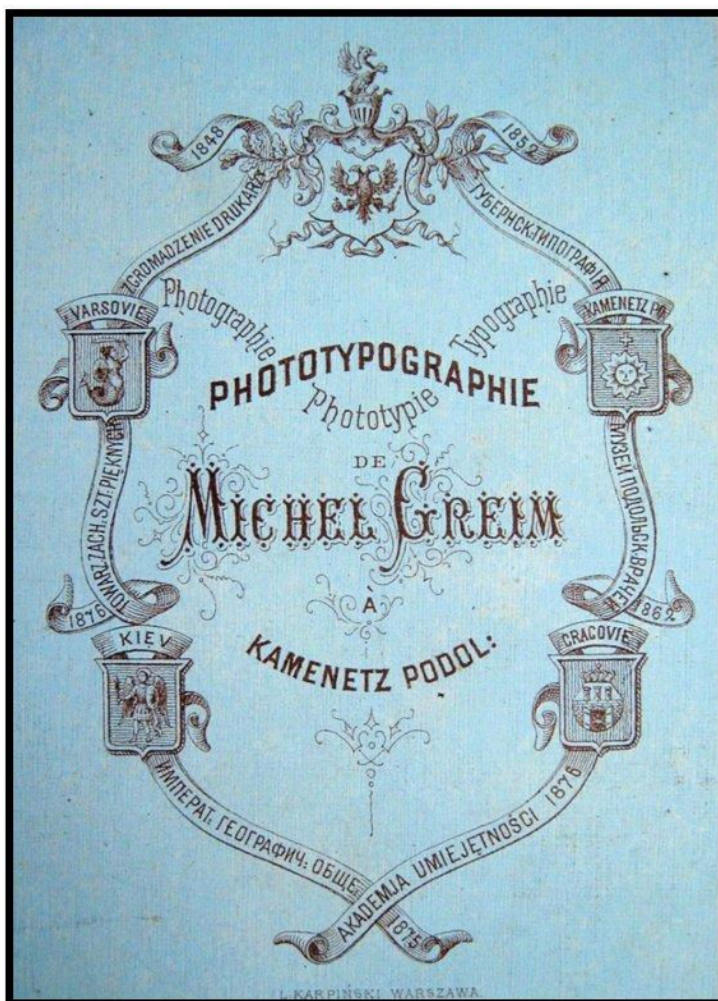

Рис. 4. Зворотній бік паспарту фотокарток М. Грейма, де на стрічках, що утворюють своєрідний герб, вміщено надписи про членство автора фотографії у шести різноманітних товариствах.

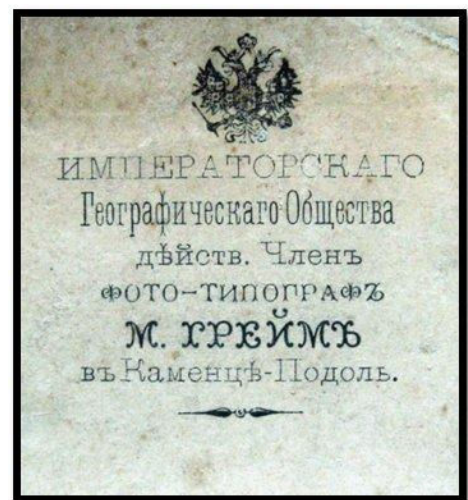

Рис. 5. Зразок наклейки на картон квадрату тонкого паперу з гербом Російської імперії [6].

GRAPHIE de Michel Greim à KAMENETZ PODOL., оточений вензелями (рис. 4) [1].

М. Грейм використовував також спрощені варіанти презентації власного фотографічного закладу. Це були наклейки на картон квадрата тонкого паперу, на якому вмішувалася рекламка. Наприклад, угорі герб Російської імперії – двоголовий орел зі скіпетром та державою, нижче підпис: «Императорскаго Географическаго Общества действ. Членъ, фото-типографъ М. ГРЕЙМЪ въ Каменцѣ Подоль.»», ще нижче – вензель (рис. 5) [6].

З часом потреба у вишуканих картонних бланках різного формату з художнім гравіюванням росла. Замовлення на їх виготовлення виконували у Москві, Петербурзі, Варшаві, Одесі, Відні. У 1880-х роках лише одна петербурзька фабрика «Ширль і Скамоні» продукувала бланки формату «візитний» до півтора млн. на рік, «кабінетних», «будуарних» і «стереоскопічних» – близько мільйона.

Фотографія XIX ст. – мистецтво кількох майстрів: фотографа, художника, літографа. На бланках розмаїтих кольорів, від ніжно-рожевого до темно-коричневого та навіть чорного із золотою обрізкою по краю, де принадливий шрифт переплітався з рослинним орнаментом, доволі часто зустрічаються зображення мольберта, палітри, пензлів для малювання, які повинні були підкреслити приналежність фотографа до мистецького світу. Якщо фотограф був випускником будь-якого художнього закладу, він розміщував на першому місці слово «художник», лише за ним слідувало зазначалось його заняття – «фотограф».

Найпопулярнішим був візитний формат, бо він був найдешевшим і зручним. Ці знімки замовлялися дружинами і дарувалися родичам і друзям. Фотографії формату візит-портрет частіше розміщували в альбомах. На візитних фотографіях Грейма можна побачити витиснуту факсимільну сигнатуру майстра, рамку й обрізку, вкриті золотом (рис. 2) [4]. На багатьох знімках фотографа витиснута суха печатка: у горизонтальному овалі з подвійним обрамленням напис «Photographie, M. Greim a Kamenetz Pod.» (рис. 6).

Для захисту від вицвітання і забруднення світлин більшість картонних бланків зі світлинами Михайла Грейма мали «фартух» або «етикет»: аркуш тонкого прозорого паперу, чистий чи з рекламним текстом фотографічного закладу, що наклеювався зверху до зворотної сторони і перекидався на лицьову.

До 1890 року вже використовувалися наступні формати бланків для фотографій (за даними Фотографічного календаря на 1891 рік, склав І. І. Карпов) [9]: Мінйон – 40×78; Візитний або «Вікторія» – 62×101; 65×105; 82×127; Стереоскопічний – 88×178; 88×180; Кабінетний – 108×166; 110×170; Променадний (макарт) – 105×210; Будуарний – 135×220; Імперіаль – 175×250; Панель – 180×320.

Усі типи перелічених форматів використовувалися М. Греймом у творчій роботі, але його виключною особливістю було використання більших, панорамних форматів, розміри яких сягають 270×335 мм, які можна спостерігати в колекціях Краківської академії майстерності та трішки менші за розміром – у фондах Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника.

Поряд із виготовленням фотографічних бланків, наприкінці XIX – початку XX ст. у Росії було відкрито кілька фабрик з виробництва паспарту, рамок і альбомів для фотографій, хоча частина цієї продукції, як і раніше, привозилася з Європи.

Наступними у шкалі популярності були кабінетні фото (кабінет-портрет): їх розміщували в альбоми і ставили у рамках на стіл чи камінну полицю.

Більшість фотографів у 1880-1910-х роках розміщали на бланках надпис про те, що негативи зберігаються у фотоательє і можна повторно звертатися до них. Для того, щоби полегшити пізніший пошук, лаборанти деколи проставляли на звороті фотографії дрібними цифрами номер негативу і рік зйомки.

У 1910-х роках виробництво бланків значно скоротилося. Замість розкішного брістольського картону стали використовувати більш дешеві сорти паперу. Мистецтво фотографічного бланку стало згасати і поступово зникло, хоча у сімейних альбомах на бланках «візит» або «макарт-портрет» часто можна зустріти знімки, зроблені навіть у 1920-ті роки [9]. Грейм на той час вже пішов з життя і не побачив згасання мистецтва картонного паспарту, його твори були представлені на кращих сортах брістольського картону та у різних існуючих на той момент типах фотографічних форматів.

Отже, для усталених в Європі і перелічених вище типів форматів Грейм використовував замовлені паспарту із завчасно обумовленим з фотографом малюнком і сигнатурами, серед яких існували більш репрезентативні, парадні та більш скромні, спрощені. Усі знімки типу «візит», «кабінет», «макарт» мали замовлені паспарту з рамками коричневого, темно-червоного та золотого забарвлення навколо зображення та відповідними написами, що містилися в обрамленні образотворчих компонентів. Але великі формати картону, на які наклеювалися панорамні світлини збільшеного розміру, мали завчасно виготовлені наклейки з рекламою фотографічного закладу Грейма. Можна з великою ймовірністю припустити, що ці наклейки додавалися до зворотної сторони паспарту саме у закладі Михайла Грейма.

Література:

1. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник (далі КПДІМЗ). – КВ-6646. – Грейм М. Русскаго и латинскаго языковъ, надворный советникъ Павелъ Ивановичъ Барсовъ.
2. КПДІМЗ. – КВ-8363. – Грейм М. Петрова Елис. Александр. Уч. Рукоделия. Сь 1879 г.
3. КПДІМЗ. – КВ-8367. – Грейм М. Малавская 1879.
4. КПДІМЗ. – КВ-8369. – Грейм М. Портрет молодої дівчини.
5. КПДІМЗ. – КВ-8405. – Грейм М. Портрет чоловіка у військовому мундирі.
6. КПДІМЗ. – КП-20500. – Грейм М. г. Каменец-Подольський. Вид города со сторони Польских фольварок. Императорскаго Географическаго Общества деств. Членъ фото-типографъ М. ГРЕЙМЪ въ Каменце-Подоль.
7. Паравійчук А. Г. Краєзнавець М. Й. Грейм і перша фотодрукарня у Кам'янці-Подільському / А. Г. Паравійчук // Матеріали III Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Львів, 1970. – С. 67-69.
8. Харитоновна Е. Вещь для руки [Текст] : фотоальбомы – документы эпохи и быта / Е. Харитоновна // Родина : Российский исторический иллюстрированный журнал, 2003. – № 9. – С. 94-97.
9. Харитоновна Е. От «виктории» до «променада» [Електронний ресурс] / Е. Харитоновна. – Режим доступу : <http://www.rusal-bom.ru/articles/default/haritonova2.html>. – (Назва з екрана).